

Het toneel onder Lodewijk Napoleon

L. BRUMMEL

Het is in de geschiedenis van het Nederlands toneel een algemeen erkend feit, dat de grote tijd ervan ruim genomen ligt tussen de jaren 1780 en 1820. Misschien zou voor de grootste bloei het tijdperk nog kleiner genomen kunnen worden door het te begrenzen tussen de jaren 1790 en 1810. Het merkwaardige verschijnsel doet zich voor, dat juist in de tijd van onze diepste politieke vernedering en ernstigste economische ontreddeering de toneelspeelkunst een hoogte bereikt als nooit te voren. Nimmer, dok daarna niet, heeft het toneel zich in zulk een populariteit mogen verheugen en heeft men de acteurs, wier namen nu nog een legendarische klank hebben, zó gevierd.

Dat dit zo kon zijn, is voor een belangrijk gedeelte uit de geschiedenis van het toneel in de achttiende eeuw te verklaren. De invloed van Corver is hierbij van onberekenbare waarde geweest. Daarnaast is het ongetwijfeld aan de eigenaardige atmosfeer, die onderdrukking en dictatuur met zich brachten, toe te schrijven, dat de heldenmoed en het patriotisme van de tragedie op het toneel zulk een weerklank vonden bij het publiek. Een factor, die men al te veel heeft voorbijgezien, is echter de steun, die het toneel van hogerhand heeft gehad. Koning Lodewijk had voor het toneel een warme belangstelling, was een getrouw theaterbezoeker, waarbij hij - ook al ging zijn voorkeur naar het Franse toneel uit - de Hollandse acteurs niet verwaarloosde en, wat vooral van belang was, hij besteedde grote sommen aan het theater, zij het helaas op niet al te verstandige wijze.

Zoals zo dikwijls zag ook hier de koning de zaken ruim en in een groot verband. Hij liet zich in rapporten voorlichten over de toestand van het toneel in ons land. Hij schiep instanties, die zich met de organisatie van en het toezicht op de koninklijke theaters, die ook aan hem hun ontstaan te danken hadden, moesten bezig houden. Hij besteedde aan de instandhouding van de troepen belangrijke bedragen, hetgeen stellig de voornaamste oorzaak was van de aanzienlijke verbetering, die de gages van de acteurs in deze tijd te zien geven. Maar de keerzijde van de medaille ontbrak ook hier niet. Het waren de gewone bezwaren, die het gehele regeringsbeleid van Lodewijk kenmerkten: een te royale opzet, die na enige tijd weer ongedaan moest worden gemaakt, de wisseling van residentie, die allerlei onvoorziene uitgaven met zich bracht, 's konings wispelturigheid, die goede en goedbedoelde maatregelen weer deed herroepen. Zo ontleent de geschiedenis van het toneel ge-

durende het kortstondige bestaan van het Koninkrijk Holland haar belang niet alleen aan zichzelf, maar ook aan de bijdrage, die zij geeft voor de karakteristiek van Lodewijk's regering in het algemeen.

Zoals de koning zich in het begin van zijn optreden over tal van onderdelen van het Nederlandse culturele en economische leven in rapporten liet voorlichten, zo had hij ook een rapport 'sur les théâtres de Hollande' gedateerd van 22 augustus 1806 ontvangen, dat vervaardigd was door de toneelschrijver Jean Baptiste Desprès, die in Lodewijk's gevolg de functie van 'secrétaire des commandements du roi' vervulde¹. Desprès betoogt in dit stuk, dat het toneel voor de politicus van belang is, omdat hij daarmee leiding kan geven aan de openbare mening. Dit was in de Nederlanden, naar hem voorkwam, door de vroegere regeringen verzuimd en de ontspanning van het theaterbezoek was dan ook weinig populair, zelfs in de stad, die door het hof werd bewoond. Daaraan zou men echter wel iets kunnen doen

soit en épurant le répertoire de tout ce qui peut blesser la décence, soit en introduisant un genre de spectacle ignoré, tel que des melodrames composés avec intérêt; soit enfin en mettant sur la scène des traits nationaux, des sujets patriotiques, de grands personnages, choisis dans l'histoire de Hollande... Les théâtres de la Hollande doivent être sous la main du gouvernement, (zo oordeelt Desprès) Il convient que le théâtre de la Haye soit le théâtre de V.M.²

Volgens hem had het Franse theater in Den Haag tijdens zijn bestaan nooit een sluitende exploitatie kunnen bereiken. Steeds had de overheid moeten bijpassen, hetzij door het abonnement van de stadhouder van 10.000 gulden³, hetzij na hem door de 18.000 gulden abonnementskosten van de regering, die bovendien een te kort nog bijpaste. Desprès eindigt zijn rapport met een schildering van de voordelen, die een officieel koninklijk theater zou kunnen bieden.

Wanneer men nu ziet, welke maatregelen in 1807 door de koning op theatergebied genomen werden, dan komt men onwillekeurig wel tot de conclusie, dat het rapport van Desprès daarop van invloed is geweest. Hierbij moet men rekening houden met het feit, dat het van den beginne af aan Lodewijk's bedoeling is geweest zijn residentie in Amsterdam te vestigen. Reeds in een brief van 25 juli 1806 van de intendant De Sénégra bijkt van 's konings paleisplannen te Amsterdam⁴. Ge-

1. H. T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, V (s-Gravenhage, 1909) 233-234.

2. *Ibidem*. Hij noemt in dit verband 'Pierre le Grand au chantier de Saardam' een opera van Bouilly en 'Grotius au chateau de Louvestein', waarmee wel bedoeld is De Ferrière's (=Deferrière's?) melodrama 'Le fort de Loevestein ou l'évasion de Grotius', door M. Westerman vertaald.

3. Volgens J. Frans en, *Les comédiens français en Hollande au XVIIe et au XVIIIe siècles* (Parijs, 1925) 338 bedroeg tussen 1760-1770 het jaarlijkse subsidie f6.000. - minimaal; in 1769 werd zelfs een subsidie van f11.250.— beloofd.

4. M. D. Ozinga, 'De architecten van Lodewijk Napoleon als Koning van Holland', *Oudheidkundig Jaarboek*, XI (1942) 64.

heel in overeenstemming daarmee was het dus de Amsterdamse schouwburg die bij decreet van 6 januari 1807 de naam van Koninklijke Hollandsche Schouwburg ontving⁵. Bij datzelfde decreet werd de staatsraad Edouard Jacques de Lesné-Harel de Kessel met de directie van het Franse theater belast in zijn functie van 'commissaire général des théâtres'. Als zodanig was hij ook in Den Haag actief. Er is tenminste al een contract van hem met de garde-officieren te Den Haag, gedateerd 1 januari 1807, waarbij toegezegd wordt dat er wekelijks drie Franse en één Hollandse voorstelling zullen worden gegeven. In april sluit hij een overeenkomst met de commissarissen van de Haagse schouwburg, waarbij deze aan hem verhuurd wordt voor f5.200. —, terwijl hij ook het lopende contract met de kastelein ad f 1.800. — overneemt⁶. Op 15 april 1807 werd Alexandre Deferrière door de koning benoemd tot 'inspecteur de son théâtre français'. Een decreet van de 28ste mei geeft daaraan een uitbreiding door te bepalen, dat 'Le Sieur Alexandre Deferrière est nommé Inspecteur des théâtres du Royaume sous les ordres du Commissaire Général des théâtres'. Dit decreet was weer een uitvloeisel van een besluit van 19 mei waarvan artikel 1 luidde:

Il y aura auprès du Commissaire général des théâtres un inspecteur des théâtres chargé d'arrêter le répertoire, de ne permettre d'y insérer que des pièces morales et d'empêcher la représentation de celles dont l'application des principes pourrait être contraire aux bonnes moeurs, ou aux principes du Gouvernement du Royaume.

Deze inspecteur moest een geletterd man zijn, zou onder de bevelen van de commissaris-generaal staan en lid zijn 'du conseil d'administration lorsqu'il sera formé'⁷.

De conseil d'administration, waarvan de Lesné-Harel ook lid was, werd ingesteld bij decreet van 2 oktober 1807⁸. Toen was het speelseizoen al sinds april aan de gang. Al dadelijk was toen bepaald, dat het geen 'artiste dramatique ou lyrique' meer toegestaan was op enig toneel in Nederland op te treden, zonder daartoe van regeringswege gemachtigd te zijn⁹.

Uit de bepalingen van het decreet van 2 oktober blijkt wel, dat Lodewijk serieuze en groots opgezette plannen had met de organisatie van en het toezicht op het toneel. Voor dit laatste n.l. werden de commissaris-generaal en de inspecteur nog

5. J. A. Worp, *Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg 1496-1772*. Uitgegeven met aanvulling tot 1872 door J. F. M. Sterck (Amsterdam, 1920) 228.

6. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Archief Kroondomein, Portefeuille 34. Besluiten, rapporten en correspondentie betreffende de schouwburgen te 's-Gravenhage, Utrecht en Amsterdam, 1807-1810. In het vervolg geciteerd als Archief Kroondomein. Deze portefeuille is een ongeordende verzameling papieren, die niet nader kunnen worden aangeduid.

7. *Ibidem*.

8. *Ibidem*.

9. G. A. Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie. Het verblijf van Lodewijk Napoleon te Utrecht 1807-1808* (Utrecht, 1941) 98.

niet voldoende geacht, aangezien artikel 1 bepaalde, dat 'Le théâtre français établi dans notre résidence est sous l'inspection et la surveillance de notre grand maréchal du palais'. Het was dus blijkbaar de bedoeling het Franse theater in de residentie onder het directe toezicht van de koning te plaatsen en daarvoor een speciaal orgaan, de raad van administratie in het leven te roepen. Bij de verplaatsing van de residentie naar Amsterdam zou deze raad van administratie zich dan met het Franse theater moeten bemoeien. Misschien was de raad ook wel ingesteld vanwege de moeilijkheden, die er in de zomer van 1807 met het Franse theater aan de Erwtmarkt (Binnen Amstel bij de Halvemaensteeg) zijn geweest, en die tot zijn sluiting op 15 juli hebben geleid. Deze raad bestond volgens het decreet uit drie leden en was belast met de gehele financiering van het theater, met de aanneming en afdanking van acteurs, met de keuze van de stukken en de vaststelling van het repertoire. Tot leden werden benoemd De Lesné-Harel, Alexandre Deferrière en 's konings secretaris De Mirbel. Er werd blijkbaar op gerekend, dat de vergaderingen van de raad gewoonlijk door de commissaris-generaal gepresideerd zouden worden, maar dat de grootmaarschalk De Broc zou voorzitten bij de controle van de rekeningen, die eens in de drie maanden plaats vinden moest. Ten aanzien van de financiën bepaalde artikel 9:

Le subside de trois mille florins par mois sera continué a l'administration du théâtre. Son instruction principale consiste a faire que ses dépenses n'excèdent pas ses recettes et a s'y renfermer exactement. Elle ne doit se mêler en rien des autres théâtres de la Résidence ni des autres villes du Royaume¹⁰.

Alvorens de - overigens zeer kortstondige - activiteit van de conseil d'administration du théâtre te bespreken, herinneren wij aan hetgeen zich kort voor Lodewijks komst in Den Haag had afgespeeld.

In 1802 werd op initiatief van het Staatsbewind of althans met zijn goedvinden door een aantal heren onder wie Sloet van Oldruitenborch en Mr. F. van der Goes een nieuwe Franse comedietroep samengesteld, die waarschijnlijk in 1803 met spelen begonnen is, aanvankelijk in de Casuariestraat. In hetzelfde jaar 1802 echter besloot het Staatsbewind op 26 maart het vroegere paleis van de vorst Van Nassau Weilburg, dat in 1799 voor het wel zeer kleine bedrag van f27.000. — aan het staatsbestuur was verkocht voor 99 jaren te verhuren aan een commissie van aanzienlijke Hagenaars om het gedurende die tijd als schouwburg te gebruiken. Dat er verband tussen deze beide initiatieven was, is wel duidelijk, wanneer wij de namen van de Hagenaars zien n.l. P. van Herzelee, Fr. van der Goes, A. Sloet van Oldruitenburg, E. E. van Doeveren, C. A. Fannius Scholten en Otto van Bylandt. J. P. Meissner's request, die protesteerde op grond van zijn privilege om de Franse comédie in de Casuariestraat te mogen laten spelen werd afgewezen. De bovengenoemde heren

10. Decreet van 2 oktober 1807, Archief Kroondomein.

schreven een lening uit van f 100.000. — rentende 2½%, die in korte tijd voltekend was en men begon met spoed aan de inwendige verbouwing.

Op zaterdag 28 april 1804 gaf de Franse troep zijn laatste voorstelling in de Casuariestraat. Op maandag 30 april vond de feestelijke opening van het nieuwe theater plaats met een voorstelling, niet van de Fransen, maar van de 'Nederduitsche Tooneelsten' onder directie van Ward Bingley. Medewerking aan dit Rotterdamse gezelschap gaf de beroemde tragédienne mevrouw Johanna Cornelia Ziesenis-Wattier. Opgevoerd werd Voltaire's 'Semiramis' in de vertaling van P. Pijpers¹¹. Uit deze openingsvoorstelling blijkt wel, dat het van den beginne af in de bedoeling gelegen heeft de schouwburg zowel door Franse als door Nederlandse toneelspelers te doen bespelen. De Franse troep speelde op dinsdag, donderdag en zaterdag, maar voor de Hollanders vlotte dat minder snel. Ward Bingley, die na zijn faillissement als directeur van een Rotterdams toneelgezelschap in 1784 zich aan het Amsterdamse toneel verbonden had, was in 1795 opnieuw naar Rotterdam gegaan ten gevolge van een conflict, toen de schouwburg aan de stad kwam. Hij formeerde toen een nieuw gezelschap, waarmede hij de schouwburgen van Rotterdam, Den Haag en Leiden bespeelde. Dit Zuid-Hollandse toneel heeft bijna een halve eeuw bestaan en zijn hoofdactiviteit ontplooid in Den Haag, waar men speelde in Corver's schouwburg in de Assendelftstraat¹².

Aanvankelijk bleef Bingley in 1804 met de nieuwe schouwburg concurreren, blijkens een advertentie in de Haagsche Courant, waarin hij verklaart 'gesteund door het publiek' alle tegenwerking te zullen overwinnen. Maar op 21 november trad hij toch met zijn gezelschap in het nieuwe gebouw op met Kotzebue's 'De lasteraar' en sindsdien zou hij daar geregeld één avond per week spelen. In Rotterdam speelde hij drie avonden¹³. Ook in de Casuariestraat en de Assendelftstraat werd naast de voorstellingen in de nieuwe schouwburg nog door verschillende gezelschappen gespeeld.

Zo was de toestand in Den Haag toen in 1807 de conseil d'administration van Lodewijk haar werkzaamheid begon. Na het decreet van 2 oktober vond de eerste zitting onder het presidium van De Broc al op 7 oktober plaats. Men besloot de werkzaamheden onder de drie leden te verdelen, waarbij De Harel vooral de financiën, Deferrière het répertoire en de enscenering en De Mirbel de notulering en correspondentie voor zijn rekening nam. Men zou mededeling aan de artiesten doen, dat zij voorlopig gecontinueerd zouden worden in afwachting van een beslissing van de raad. In de vergadering van 13 oktober, waarin een secretaris, een

11. D. W. P. Keuskamp, 'Een en ander over den Haagschen Schouwburg en het 'Théâtre Français' in de 19e eeuw', *Die Haghe* (1904) 382-386; H. E. van Gelder, 'Het Haagse toneellevens en de Koninklijke Schouwburg 1804-1954', *Maandblad 's-Gravenhage'* (1954) ii, 47, 62.

12. Ben Albach, *Helden, draken en comedianten. Het Nederlandse toneellevens voor, in en na de Franse tijd* (Amsterdam, 1956) 93.

13. J. E. Banck, 'Het nationaal toneel in de Residentie 1804-1904', *Die Haghe* (1904) 361.

caissier en een regisseur werden aangesteld en de overige geëmployeerden in hun posten werden bevestigd, kwamen allerlei zaken ter sprake als de aankoop van een aantal rekwisieten door Deferrière en een reorganisatie van het orkest door een commissie van drie, waarvan Plantade, 'Directeur de la musique du Roi' deel uitmaakte. Verreweg het belangrijkste was echter artikel 1 van de besluiten

qu'un membre du conseil sera chargé de se rendre à Utrecht pour s'assurer de l'état dans lequel se trouve la salle de spectacle et pour aviser aux moyens de disposer convenablement la loge du Roi; enfin pour prendre tous les renseignemens nécessaires sur cette partie du service de Sa Majesté. A cet égard le conseil a pensé devoir inviter Mr. Thibaut, controleur général des bâtimens du roi à l'aider de ses lumières dans une opération ou ses soins peuvent être d'une grande utilité. Le conseil a désigné Mr. Deferrière pour aller à Utrecht¹⁴.

Hier zien wij reeds het begin van het drama, dat door Lodewijk's wispelturigheid zijn toneelpolitiek vormt en waarin Deferrière de tragische rol speelt. Tijdens het verblijf van de koning in de Pyreneeën, waarheen hij op 30 mei vertrokken was om op 20 september in Den Haag terug te keren, had hij al opdracht gegeven in alle geheim de nodige huizen in Utrecht aan te kopen voor de inrichting van een koninklijk paleis¹⁵. Hoewel Amsterdam uiteindelijk de residentie zou moeten worden, was met de verwezenlijking van het plan veel tijd gemoeid, zodat de koning met het oog op zijn gezondheid geen tweede winter in de nabijheid van de zee wilde doorbrengen en Utrecht als tussenstation verkoos. Dit laatste werd natuurlijk niet aan de Utrechtenaren gezegd, totdat op 7 augustus van Toulouse uit de minister van binnenlandse zaken gemachtigd werd de lopende geruchten te bevestigen en de teleurgestelde Hagenaars mede te delen, dat men op een schadeloosstelling vanwege het vertrek van het hof kon rekenen en dat Utrecht slechts een pied-à-terre zou zijn¹⁶.

Het is duidelijk, dat dit alles voor de toneelorganisatie van Lodewijk alleen maar bedenkelijke gevolgen hebben kon. Met een half oog op de toestanden te Amsterdam roept men een raad van administratie in het leven, die voor het Franse theater in Den Haag zorgen moet, terwijl binnen enkele weken de residentie verlegd zal worden naar Utrecht. De raad en vooral de ongelukkige Deferrière kwamen daarbij voor een onmogelijke taak te staan en dat zou spoedig genoeg blijken.

In de zitting van 22 oktober werd nog besloten, dat 'Mr. Deferrière est chargé de traiter à Utrecht du prix de location de la salle de spectacle moyennant la somme de trois cent cinquante florins par mois'¹⁷. Het werd toen ook ten hoogste tijd. De koning had het geduld niet te wachten op het gereedkomen van zijn paleis en zond

14. Archief Kroondomein.

15. H. T. Colenbrander, *Schimmelpenninck en Koning Lodewijk* (Amsterdam, 1911) 149.

16. Colenbrander, *Gedenkstukken*, V, 307 vlg.

17. Archief Kroondomein. In het definitieve contract werd de huur bepaald op f300. —.

half oktober twee hofdignitarissen naar Utrecht om een voorlopig verblijf voor hem te zoeken, dat hij binnen een week zou kunnen betrekken. Deze opdracht was natuurlijk niet gemakkelijk uit te voeren, maar de koning bracht ten slotte zelf de oplossing, door het hotel 'De Koningin van Holland', het vroegere hotel 'Groot-Paushuizen' met inventaris en al voor f88.000. — aan te kopen¹⁸. Terwijl men nog bezig was alle door een storm op 23 oktober vernielde versieringen weer te herstellen, arriveerde op 28 oktober de koning in alle stilte. Voor de zoveelste maal kon men in Utrecht de versieringen voor een aangekondigd bezoek van de vorst weer opbergen. En er kon verwacht worden dat Lodewijk spoedig de schouwburg bezoeken zou.

Deze schouwburg was niet te vergelijken met de Haagse, al dateerde hij ook nog maar van 1796. Het was een visboer, Cornelis Koppedrajer, geweest die in dat jaar van de vroedschap toestemming gevraagd en verkregen had tot het bouwen van een 'royaale tent of gebouw op steenen fundeering' om daar 'comediën of spectakels' te vertonen. Hij had daarvoor de geldelijke steun gekregen van een Amsterdammer, Laurens Swart, en waarschijnlijk had ook zijn vrouw hem financieel geholpen. In november kon de schouwburg, die ongeveer op dezelfde plaats stond als de latere schouwburg aan het Vreeburg, geopend worden.

In zijn gedenkschriften over Lodewijk's hof in Holland heeft Garnier niet veel goede woorden voor deze schouwburg over, wanneer hij hem beschrijft als 'une salle en bois, qui ressembloit assez à ces grandes baraques construites à la hâte pour y montrer, pendant la foire, *les incomparables animaux vivans des pays étrangers*'¹⁹. En toch had men, waarschijnlijk onder leiding van de Amsterdamse architect J. D. Zocher Sr., die ook met de verbouwing van het paleis belast was, geen moeiten en kosten gespaard om de koning zo waardig mogelijk te ontvangen. Zo was het toneel vergroot, waren er twee nieuwe kleedkamers gemaakt, en had men twee loges getimmerd bij het toneel voor de Koning en voor de hofhouding. Aan de koningsloge was natuurlijk ook het nodige fluweel gependeed, terwijl er op het toneel nog een loge grillée was aangebracht, aangezien de koning deze bijna altijd gebruikte. De zaal en de decoratiën waren nieuw opgeschilderd en de orkestruimte vergroot.

Wanneer de koning zig na de schouwburg begaf (zo tekent een tijdgenoot in zijn dagboek aan) was het altijd met twee koetsen, elk met 4 lantaarnen, en een escorte cavallery vooruit. Z.M. was niet binnengetreden, of de musicanten begonnen te spelen, het gordijn werd geopent en de acteurs kwamen op het toneel. Gedurende het gansche verblijf van Z.M. in den schouwburg moesten de koetsen en ook het escorte de terugkomst van Z.M. aan den ingang afwachten²⁰.

18. Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 60.

19. [A. Garnier], *La cour de Hollande sous le règne de Louis Bonaparte par un auditeur* (Parijs, 1823) 87.

20. Handschrift van Hendrik Keetell, geciteerd bij Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 83.

Dit bezoek geschiedde het eerst op 7 november 1807, waarschijnlijk iets later dan de op toneel beluste vorst van plan was geweest. Vier dagen te voren had Deferriere nog aan De Broc geschreven:

Quelque célérité q'on ait apporté dans les travaux relatifs au chauffage de la loge de Sa Majesté, il a été impossible de les terminer. Comme la salie est entièrement construite en bois il faut prendre une foule de précautions pour éviter des accidents que le trop peu d'attention pourrait occasionner. J'ai l'honneur d'en prévenir Votre Excellence dans le cas ou Sa Majesté se proposerait d'assister a la représentation d'aujourd'hui²¹.

Hoe stond het inmiddels met de toneelspelers zelf? Er is een archiefstuk getiteld 'Propositions au conseil', waarop in een kolom met het hoofd 'Décisions' aangekend is of een voorstel aangenomen, verworpen of uitgevoerd werd. Waarom het volgende voorstel doorgestreept is, valt moeilijk te zeggen, maar het is in zijn beoordingen merkwaardig genoeg:

Que Mr. Deferrière est spécialement chargé du soin d'organiser et d'établir le service provisoire du théâtre d'Utrecht et de le surveiller, jusqu'a ce que S.M. ait définitivement prononcé sur le sort du théâtre de La Haye²².

Hieruit blijkt in ieder geval, dat men een tijd in twijfel heeft verkeerd, waarschijnlijk over de vraag of de acteurs in Den Haag of in Utrecht gehuisvest worden dan wel in twee groepen worden gesplitst. Er bestaan hierover verschillende lezingen, maar in waarheid is de situatie gecompliceerder geweest dan men het voorstelt. Inderdaad heeft men oorspronkelijk de troep, die in haar geheel, dus zowel in Utrecht als in Den Haag, de titel van 'Comédiens ordinaires du Roi' draagt, gescheiden. Dat is al dadelijk uit de advertenties in de Koninklijke Courant duidelijk, waaruit blijkt, dat dikwijls op dezelfde dag zowel in Den Haag als in Utrecht gespeeld werd. Er is een - helaas ongedateerde - brief van Deferriere aan De Broc, waarin hij verklaart:

Je crois de mon devoir de vous soumettre quelques observations relatives à l'ordre que vous m'avez donné ce matin de laisser a La Haye la comédie de la troupe Royale, tandis que l'opéra viendrait ici.

Hij zet dan uiteen, dat men drie voorstellingen per week zal moeten geven, aangezien van de troep niet meer te eisen viel. De opera alleen zal in Utrecht gauw vervelen, zoals de comedie in Den Haag. Een scheiding is ook daarom moeilijk, omdat verschillende acteurs zowel in de opera als in de comedie spelen. De verplaatsing is natuurlijk kostbaar, maar de splitsing 'serait onéreuse au de la de toute expression et nous exposerait a voir manquer le service à la première indisposition d'acteur'. Deferriere eindigt daarom met de vereniging van de gehele troep in Utrecht aan te bevelen²³.

21. Archief Kroondomein.

22. *Ibidem*.

23. *Ibidem*.

Hetgeen Deferrière hier zegt, wordt nog eens uitvoeriger betoogd in een rapport van 27 oktober 1807 door hem aan de conseil d'administration uitgebracht. Hij zet daarin uiteen, dat de raad er reeds in geslaagd was een verbetering van de inkomsten en een vermindering van de uitgaven tot stand te brengen, toen 's konings vertrek naar Utrecht alles op losse schroeven stelde. Naast de inrichtingskosten van het theater, had men nu door de scheiding van de troep extra reis- en verblijfskosten. Het voortdurend transporteren van de rekwisieten was ook bijzonder kostbaar. Hij vraagt dus aan de conseil de groot-maarschalk te verzoeken dit aan de koning duidelijk te maken, omdat er om delging van het deficit gevraagd zal moeten worden²⁴.

Dat deficit begon zich al te manifesteren, toen Deferrière in een brief van 13 november 1807 aan De Broc mededeelde aan het maandelijks subsidie van f3.000.— niet genoeg te hebben, maar nog f1.000.— te kort te komen. Zo snel mogelijk moet de gehele troep in Utrecht geconcentreerd worden, zo eindigt hij ook hier zijn klaagzang. Of de brief van De Broc van drie dagen later aan de conseil d'administration hiervan het onmiddellijke gevolg was, is natuurlijk de vraag, maar in ieder geval was de inhoud daarvan voor Deferrière hoopgevend.

L'intention de Sa Majesté, Messieurs, (zo heet het) est que son théâtre soit entièrement transféré à Utrecht pour le premier décembre prochain. Cette ville sera désormais le principal domicile du théâtre de Sa Majesté. Vous voudrez bien en conséquence prendre toutes les mesures nécessaires pour exécuter les intentions du Roi²⁵.

Des te verwonderlijker is het De Broc in een van 24 december gedateerd schrijven, blijkbaar aan Deferrière gericht, weer een tegenorder te zien geven. Het schijnt dat Deferrière bezwaren had gemaakt, want het korte briefje luidt aldus: 'D'après vos nouvelles observations, Monsieur, la comédie restera à La Haye jusqu'à nouvel ordre. Veuillez prendre à cet égard toutes les mesures convenables²⁶.

Toen begonnen intussen de moeilijkheden eerst recht. Gelijk zo dikwijls had de koning wel allerlei kostbare maatregelen genomen, maar weigerde hij, wanneer hij zich voor de financiële consequenties geplaatst zag, te betalen. Een verzoek van De Broc om het jaarlijks subsidie te verhogen met een som, gelijk aan het salaris van Deferrière, - iets, wat oorspronkelijk beloofd zou zijn - ontlokte aan de koning de volgende reactie dd. Utrecht, 20 dec. 1807:

Je le crois bien; cela n'est pas vrai. Les appointements de M. Deferrière doivent être au compte de l'administration. Dans aucun cas et jamais je n'augmenterai le subsidie, je trouve que le spectacle coûte trop cher²⁷.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*. Dit wordt nog eens herhaald in een brief namens de groot-maarschalk van Le Vavasour, waarschijnlijk aan Deferrière, *ibidem*.

26. *Ibidem*.

27. *Ibidem*.

Deze duidelijke uitspraak had het onmiddellijke gevolg, dat op 23 december Deferrière een 'Rapport sur les recettes et les dépenses du Théâtre de Sa Majesté' aan de groot-maarschalk aanbod. Het stuk geeft zeer veel inlichtingen over de situatie, zodat ik niet beter meen te kunnen doen, dan een gedeelte ervan hier in de oorspronkelijke tekst te laten volgen.

La résolution prise par Sa Majesté de n'augmenter jamais et dans aucun cas les fonds qu'elle consacre à l'entretien de son théâtre, m'impose le devoir de vous présenter sans délai sur les recettes et les dépenses de cet établissement un rapport que je me proposais de vous faire au premier janvier prochain.

Tant que le Roi a résidé à La Haye son théâtre a moins couté et a plus rapporté. Le séjour de Sa Majesté à Utrecht a doublé les dépenses matérielles et diminué de moitié les recettes de son théâtre.

La Haye possède une salie très jolie, assez grande pour faire des recettes de 1.200 florins. Le théâtre est vaste et propre à tous les genres de représentations; les décorations nombreuses et belles; les costumes abondants; la bibliothèque considérable; et enfin les habitans plus riches, parlant en général la langue française, habitués a jouer d'un spectacle permanent, aimant et fréquentant le théâtre. La Haye fournissait pour 12 à 15 mille florins d'abonnement par an.

Utrecht n'offre pour salle de spectacle qu'une baraque en bois aussi incommode que petite. Le maximum des recettes possibles est de 500 florins. Le théâtre étroit, bas, sans profondeur et sans facilités pour le service, ne permet de jouer qu'un certain nombre des pièces. Il place d'ailleurs l'acteur trop près du spectateur; il est par conséquent dépourvu de toute illusion, de tout charme théâtral. Ses décorations sont mauvaises et se bornent a six ou sept; il n'a ni magasin de costumes ni bibliothèque et cependant son loyer est très cher. Enfin les habitans d'Utrecht pauvres et sans connaissance du français, sans goût pour le spectacle, laissent la salle déserte. Utrecht ne fournit pas dix abonnés; malgré la petitesse de la salle on n'a pas encore fait une recette complète, même les jours extra-ordinaires; et sans les Français qui tiennent à la cour la salle serait constamment vuide. Mais les Français, ainsi que les officiers de la garde royale, ont ou leurs entrées gratuites ou la faveur de ne payer que la moitié du prix des places. Et la recette souffre.

Il faut d'un autre côté sans cesse voitures d'Utrecht à La Haye et de La Haye à Utrecht, les decors, les costumes, les accessoires, la musique, et les dépenses augmentent. La Haye, dans la désolation, ne va plus au spectacle et les recettes diminuent, etc. etc.

Nooit, zo betoogt Deferrière verder, heeft een koninklijk theater zijn uitgaven door zijn inkomsten kunnen dekken, zelfs met een jaarlijks subsidie van f36.000. —. Hij legt tabellen van inkomsten en uitgaven over waaruit blijkt, dat het maandelijks deficit ruim f2.900.— bedraagt. Hij gelooft wel, dat wanneer de residentie naar Amsterdam verplaatst zal zijn, er een verbetering zal optreden, maar in de tussenperiode moet er wat gedaan worden, om de maandelijkse schulden tegen te gaan. Er is dus geen andere mogelijkheid, dan dat de koning een extra subsidie geeft, gelijk aan het deficit; zo niet, dan is het beter te sluiten en hoe eerder hoe beter²⁸.

28. *Ibidem*.

L. BRUMMEL

Het is ongetwijfeld op grond van dit uitvoerige rapport dat De Broc zich tot de koning wendt met een ons zonder datum overgeleverd stuk, waarin hij betoogt, dat nu de koning te kennen gegeven heeft de uitgaven voor zijn theater niet te willen verhogen, het onmogelijk is dit op de brede basis, waarop het is opgezet, te handhaven. Hij legt een nauwkeurige staat over, die wel aantoonst, dat het noodzakelijk is zo spoedig mogelijk een beslissing te nemen. Zo komt De Broc met het ingrijpende voorstel aan de koning 'd'arrêter que la troupe de ses comédiens ordinaires ne sera désormais composée que d'un Opéra complet, en état de jouer le grand opéra, l'opéra comique, le vaudeville et, par accessoire, quelques petites comédies'. Daardoor zou de koning voor zijn aldus aanzienlijk verminderde troep tot geen verhoging van het subsidie behoeven over te gaan. Het moment was bovendien gunstig voor een dergelijke maatregel, omdat men hoogstwaarschijnlijk wel een particuliere onderneming zou kunnen vinden, die zich met de exploitatie van de in Den Haag achtergebleven comédie zou willen belasten²⁹.

Het valt niet te ontkennen, dat dit in de gegeven omstandigheden een redelijk voorstel was, dat stellig ook wel kans op slagen bood. Het moet dan ook voor De Broc wel een grote teleurstelling geweest zijn van Lodewijk een botte weigering, die bovendien nog in bijzonder onheuse termen gekleed was, te moeten ontvangen.

Relativement a vos observations sur le théâtre, (zo luidt de aantekening van de koning op het stuk) il ne fallait pas vous charger de ce travail puisqu'il ne pouvait réussir et laisser M. Harel en place. J'ai accordé les frais de déplacement, j'ai augmenté le subsidie mensuel, je me contente de voir jouer des figurans, mais je ne veux ni augmenter le subsidie, ni que le théâtre soit divisé. Je veux avoir la troupe, telle que M. Harel l'avait établie, comédie et opéra et mon intention n'est pas d'en avoir deux. Ceux qui voudraient en conserver une à La Haye, voudraient aussi m'y voir retourner. Je désire que vous m'informiez qui est ce qui est à la tête de ce projet. Il est inutile de m'envoyer des dépêches sur le théâtre, je n'ai pas le tems de m'occuper de ces babioles. Même pour votre service de Grand Maréchal du Palais il me suffit que vous preniez mes ordres verbalement et que vous vous y conformiez. Le reste vous regarde. Louis³⁰.

De Broc verkeerde in de onaangename positie, dat hij de tussenpersoon was tussen de steeds maar weer geld vragende theaterwereld en de koning, die, voortdurend meer geprikkeld, halsstarrig de betaling van de gevraagde bedragen weigerde. Was het nog maar bij de Utrechtse moeilijkheden gebleven. Enige maanden geleden waren er echter in Den Haag ook nog zaken aan het licht gekomen, die zeker niet geschikt waren geweest de koning welwillend te stemmen. In een stuk van 29 oktober 1807 aan de conseil d'administration had De Lesné-Harel rapport uitgebracht over de schuld van het Haagse theater op 1 oktober, de datum, dat het door de conseil d'administration overgenomen werd. Op 1 december 1806 - aldus het rapport - had de koning hem belast met de zaken van zijn Théâtre

29. *Ibidem*.

30. *Ibidem*.

français in Den Haag en hij - Harel - had toen heel goed geweten, welke moeilijkheden hem hierbij te wachten stonden. In het theaterseizoen 1805-1806 was het ondanks het feit, dat de regering een subsidie van 42.000 gulden had verleend niet mogelijk geweest alle achterstallige schulden te delgen. De zeven eerste maanden van het nieuwe seizoen in 1806 (dat waren dus de maanden mei tot en met november) betekenden nog een verergering. Op 1 december was aan subsidie *f* 15.000. — ontvangen, waarvan *f* 4.000. — tot juni nog van de regering en *f* 11.000. — van de koning tot en met oktober. Dit was dus veel minder dan men gewend was, zodat er op 1 december een schuld was van *f* 21.819-19-9. Het jaar 1807 bood betere perspectieven, maar deze werden weer veel somberder door het vertrek van de koning. Zo was, ondanks het feit, dat Harel op de oude schuld een vermindering van ruim *f* 10.000 tot stand had kunnen brengen, de schuld op 1 oktober 1807 toch nog ruim/21.500. —. Vandaar dat Harel voorstelde aan de koning te vragen

d'accorder outre le trente six mille florins fixés pour les dépenses ordinaires un subside annuel de fl. 7168 pendant trois ans faisant la somme de fl. 21504 lequel subside ne pourra être employé qu'à solver la dette ci-dessus mentionnée³¹.

Twee weken later diende De Lesné-Harel zijn ontslag in als lid van de conseil d'administration, omdat hij de hem opgelegde taak had volbracht. En zo rapporteert op 16 november 1807 De Broc aan de koning, waarbij hij het voorstel van het extra-subsidie van *f* 7.168. — overneemt, in overweging geeft het ontslag te aanvaarden en een nieuw lid van de conseil te benoemen. De aantekening van de koning op dit stuk, gedateerd 18 november 1807 luidt aldus: 'J'approuve les deux propositions du maréchal Debroc à l'exception de celle pour l'argent que je refuse'³².

Het is duidelijk, dat de halsstarrige weigering van de koning, om de treurige financiële situatie, die dan nog het gevolg was van zijn eigen wispelturigheid, onder ogen te zien, alleen maar nieuwe moeilijkheden na zich slepen kon. Want met incidentele maatregelen, die de koning wel eens nam, kwam men ook niet veel verder. Zo werd er in het eind van december door 15 toneelspelers een request aan de koning gericht om 1600 a 1800 gulden aan de opera te geven, daar zij hun huishuur in Den Haag niet konden betalen. Lodewijk stelde toen op 23 december *f* 2.000. — ter beschikking, die door De Broc zo verdeeld moesten worden 'que les personnes qui ont le plus de familie et plus de besoin soyent dédommagées en proportion'³³.

Onder deze omstandigheden was het wel een bijzonder grote ramp, dat in de nacht van 27 op 28 januari 1808 de schouwburg te Utrecht volkomen afbrandde.

31. *Ibidem*.

32. *Ibidem*.

33. *Ibidem*.

In zijn herinneringen aan de tijd van Lodewijk's regering schrijft Garnier uitvoerig over de oorzaak van deze brand, die na een normale voorstelling in de avond van 27 januari des nachts was uitgebroken. De twee levenslustige dochters van Koppedrajer zouden beiden een tête-à-tête met hun minnaars hebben gehad, waarvan de een niemand minder dan de opperstalmeester De Caulincourt en de ander een lakei van Lodewijk geweest zou zijn. Deze lakei, een Hollander, had als zodanig natuurlijk geroookt en op deze wijze de ramp veroorzaakt. Garnier heeft ongetwijfeld een voorliefde voor de chronique scandaleuse, maar is anderzijds toch wel goed ingelicht³⁴. Bovendien komt in het Domeinarchief een anoniem stuk voor, waarin de onbekende aanbrenger ook uitweidt over 'l'orgie dans la salie du spectacle la nuit de l'incendie'³⁵. Hoe het ook zij, het gehele theater met rekwisieten, costumes en zelfs muziekinstrumenten van orkestleden werd een prooi der vlammen³⁶.

Koppedrajer probeerde nog wel het nodige kapitaal voor een herbouw bijeen te krijgen, maar dat mislukte en de koning was natuurlijk ook niet erg toeschietelijk. Wel kende hij bij besluit van 9 maart 1808 de man een jaarlijks pensioen toe van f300.— 'en indemnité des pertes qu'il a éprouvées, par l'incendie de la Salle du Spectacle, dont il était propriétaire'³⁷. Een van de redenen, waarom de koning voor een wederopbouw van het theater weinig voelde, zal ongetwijfeld naast de kosten ook de lange tijd, die daarmee gemoeid zou zijn, geweest zijn. De koning wilde zo spoedig mogelijk zijn theaterbezoek weer kunnen opvatten en hij wenste derhalve de stadsconcertzaal tot schouwburgzaal vertimmerd te zien. Als stadsconcertzaal diende sedert 1766 het koor der St. Mariakerk, dat in dat jaar door het kapittel van St. Marie aan de stad was geschonken. Wat er nu geschieden moest had De Broc in enkele korte instructies aan de stadskameraar O. W. Ph. Falck geschreven op 2 februari, dus vijf dagen na de brand:

Faire un théâtre en amphithéâtre. Des décorations avec des planches et du papier collé. Une loge pour Sa Majesté, avec une entrée particuliere, propre a contenir six personnes. L'échauffer sans danger. Une entree pour le public sur le côté opposé à la loge du roi. Le tout prêt pour lundi.

Dit laatste betekende dus, dat men een week de tijd had. Zulks was nu eenmaal het tempo, waarin dergelijke verbouwingen en inrichtingen voor Zijne Majesteit plachten te geschieden³⁸. Het is dan ook geen wonder, dat wij in allerlei rekenin-

34. [Garnier], *La cour de Hollande*, 99 vlg.

35. Archief Kroondomein.

36. Hieronder bevonden zich ook eigendommen van de Haagse schouwburg, die deze ten gebruike had afgestaan. Zie blz. 72.

37. Archief Kroondomein.

38. Zie hiervoor en voor het volgende Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 86 vlg. Een minuut van dit briefje in enigszins andere woorden in Archief Kroondomein.

39. *Ibidem*. De betiteling van Breckenheimer is behalve door de schrijfwijze ook anderszins zonderling, aangezien hij decoraties schilderde.

gen, die Falck indiende, ook de aantekening vinden 'heeft de Maginist (sic!) J. H. Breckenheimer tot het maken der nieuwe Schouburg doorgebracht 15 dagen (waar- onder tot dagen gerekent zijn die nagten, gedurende welke hij insgelijks werkzaam geweest)³⁹.

Het stadsbestuur had in dit alles heel weinig te zeggen. De koning had al op eigen gezag een begin gemaakt met de werkzaamheden en de verbouwing geschiedde onder leiding van J. D. Zocher Sr. 'met dien verstande nochtans dat den heer kameraar met stads fabriek het oppertoezicht over het geheele nieuwe werk zal houden, op dat stads eygendom in dezen zoo veel mogelijk wordt bewaard'⁴⁰. Zo meenden het de stedelijke autoriteiten, maar hetgeen Falck in een brief van 30 augustus 1808 schrijft, zal wel dichter bij de waarheid liggen. Hij verklaart hierin, dat de inrichting van de zaal geheel overgelaten was aan Deferrière, Zocher en Thibault, die 'wegens Zijne Majesteit de Koning als architecten tot de vertimmering van Hoogstdezelfs Paleis wierden geemploieerd'. Hij zelf had alleen nu en dan 'geadsisteerd'.⁴¹

Een van de belangrijkste zaken bij de inrichting van de verschillende theaters onder Lodewijk Napoleon is altijd weer de koninklijke loge. Ook nu was dit weer een imponerend geval met een troonhemel van rode stof en veel gouden franje, gemeubeld met fauteuils en stoelen met rood trijp bekleed.

Was hoog bezoek aangekondigd, dan werd de loge door een gloeiende vuurpot verwarmd, die kort vóór de komst van den Koning moest worden verwijderd, waarna reukpoeder werd gebrand en het geheele vertrek met essence de mille fleurs besprenkeld⁴².

Aangezien de decoraties van het toneel natuurlijk ook alle waren verbrand moesten er in allerijl nieuwe worden gemaakt. Daartoe sloot De Broc op 17 februari een overeenkomst met de schilders J. H. Breckenheimer te 's-Gravenhage en N. Osti te Utrecht, 'pour faire six décorations dans la comédie, consistant en un palais, un bois, une prison, une rue, une chambre moderne et une de paysan'. De kosten van materiaal en arbeidsloon zouden niet meer dan f 3.350. — mogen bedragen⁴³.

Op 13 februari vond de opening van de nieuwe schouburg plaats met een opvoering van 'La Melomanie, opéra en une acte'⁴⁴, musique de Champein; suivi Des Prétendus, grand opéra en deux, poème de Forgeot, musique de Le Moine'. Deferrière, die voor alles had moeten zorgen, zat nu echter met de financiële misère, die hiervan natuurlijk het gevolg moest zijn. Gezien de houding van de koning is het niet te verwonderen, dat er nu geen andere uitweg was dan het sluiten van een

40. Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 87.

41. Brief aan J. P. van Wickevoort Crommelin, staatsraad en kanselier van Lodewijk, Archief Kroondomein.

42. Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 88.

43. *Ibidem*, 89.

44. Van Grenier. *Ibidem*, 90.

lening. Deferrière rekent aan De Broc voor, dat hij f4.000.- nodig heeft voor de allernoodzakelijkste behoeften van de administratie en f 6.000.- voor voorschotten op hun gages aan de artisten. En op 28 februari geeft De Broc hem autorisatie f10.000.- te lenen⁴⁵.

Het dwaze bij dit alles is, dat terwijl de financiële situatie zo slecht was en de dagen van Utrecht als koninklijke residentie geteld waren, toch de schijn opgehouden werd alsof alles nog pour le mieux dans le meilleur des mondes was. De conseil d'administration bestond in feite niet meer: Harel had in november 1807 zijn ontslag gevraagd en gekregen, De Mirbel was bij decreet van 20 februari 1808 benoemd tot 'Directeur des élèves pensionnaires à Paris et à Rome'. Het is te begrijpen, dat Deferrière als enig overgebleven lid aan Lodewijk verzoekt van de administratie ontheven te worden en alleen maar inspecteur des théâtres te zijn. Hij wil daartoe gaarne van de vier maanden, dat hij alleen het beheer heeft gehad verantwoording afleggen. Hij berekent, dat de uitgaven ruim f 100.000.- per jaar bedragen. In de vier maanden november 1807 tot en met februari 1808 waren deze uitgaven dus f33.600.-, waartegenover de ontvangsten in Utrecht f8.742.- en in Den Haag f 11.402.- waren geweest. Het deficit was dus over die periode f13.456.-. De koning echter wenst, wel verre van de raad op te heffen, de vacatures nog met twee Utrechtenaars vervuld te zien, waarvoor De Broc op 29 februari een voordracht indient. Op 18 maart schrijft de wethouder A. J. W. van Dielen, die niet op de voordracht stond, aan De Broc, dat hij zijn best zal doen nu Zijne Majesteit hem op één van de twee plaatsen voor de administratie van het theater had benoemd⁴⁶.

Enige weken later was het theater in Den Haag wel definitief geliquideerd. De staat van inkomsten van de Haagse troep loopt van oktober 1807 tot begin maart 1808 en op 14 maart wordt een overeenkomst gesloten tussen de administratie van het 'Spectacle Royal a La Haye' en Ward Bingley 'Directeur du Théâtre Hollandois a Rotterdam', waarbij aan de laatste de schouwburgzaal in Den Haag verhuurd wordt voor f 5.200.-. De administratie bedingt daarbij 5% van de recettes voor zich en behoudt zich het recht voor haar troep in de schouwburg te doen spelen, wanneer de omstandigheden het noodzakelijk maken voor de dienst des konings. In dit geval zou Bingley een schadevergoeding ontvangen.

Enkele weken na Den Haag volgde Utrecht. Op 7 april werd de laatste voorstelling gehouden in de schouwburg, die nog geen twee maanden als zodanig dienst had gedaan. Alle decoraties moesten zo snel mogelijk naar Amsterdam gebracht worden, waarheen de koning op 20 april zou vertrekken.

Vous pouvez regarder, mon cher mr. Deferrière, (aldus De Broc in een briefje van 7 april) la cloture du spectacle comme faite de ce soir; j'ai eu l'honneur d'en entretenir

45. Archief Kroondomein.

46. *Ibidem*.

S.M. le soir; les artistes qui doivent retourner en France peuvent partir quand bon leur semblera. Je vous souhaite le bon soir et un bon voyage.

Het betrof hier tien artisten, waarvoor bij decreet van 10 april f1.316.- beschikbaar werd gesteld als voorschot op het maandelijks subsidie⁴⁷. Zo werden dus door Lodewijk maatregelen tot inkrimping genomen, die destijds op veel aanmerkelijker wijze door De Broc waren voorgesteld, maar toen door de koning verworpen.

Was het vertrek van Lodewijk voor de burgerij van Utrecht een teleurstellende gebeurtenis, voor de municipaliteit had het schouwburgdrama nog een allernaamzaamst naspel. De koning had steeds het beheer van de schouwburg als een particuliere zaak beschouwd en Falck, de stadsarchitect, had de rekeningen voor de inrichting en verbouwing persoonlijk in Amsterdam aan de groot-maarschalk ter hand gesteld. Maar bij een briefje van 18 juni 1808 schrijft De Broc aan de burgemeester van Utrecht, dat alle kosten van inrichting ten laste van de stad kwamen 'qui pour se couvrir de ses frais pourra louer aux troupes qui se présenteront et à la troupe royale préférablement lorsque S. M. ordonnera d'y jouer'⁴⁸. Dat betekende voor de stad een schadepost van ruim f25.000.- en ondanks de krachtige protesten bleek het niet mogelijk de koning tot andere gedachten te brengen. Ten slotte betaalde Lodewijk nog wel f5.000.- voor het in orde maken van zijn loge, maar voor de resterende f20.000.- moest de stad een lening sluiten⁴⁹.

Nog éénmaal zou in de schouwburg voor een wat langere tijd door de toneelspelers van de koning voor hem gespeeld worden, toen in september 1808 Lodewijk zich voor een aantal weken in Utrecht ophield, om geen getuige te zijn van de door hem bij decreet van 6 februari 1808 bevolen afbraak van het Waaggebouw op de Dam.

Amsterdam was in vergelijking met Utrecht wel een zeer grote vooruitgang op theatergebied. Er heerste juist in de tijd van Lodewijk Napoleon in de hoofdstad een bloeiend toneelleven. In de schouwburg op het Leidseplein speelde de troep van Andries Snoek, die met figuren als Majofsky, mevrouw Ziesenis, en ook Bingley in gastrollen, triomfen vierde. Sinds 1788 had het Franse toneel, het z.g. 'College Dramatique et Lyrique' een eigen, besloten theater op de Erwenmarkt (d.i. de Binnen-Amstel bij de Halvemaensbrug) onder directie van Asschenbergh. Hoewel de tijdsgebeurtenissen natuurlijk aan de troepen, die hier speelden niet ongemerkt waren voorbijgegaan - wij zagen reeds dat er in 1807 een periode van sluiting is geweest - werd het theater tot 1810 geregeld door een Franse troep be-

47. *Ibidem*.

48. *Ibidem*.

49. Het bedrag was nauwkeurig f25.387.9.12. Men zie over de gehele geschiedenis Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 91 vlg.

speeld. Verder was er in 1791 voor een gezelschap aanzienlijke Amsterdammers 'de Hoogduitsche Tooneel sociëteit' door de stadsarchitect Van der Hart een sierlijk schouwburgje voor 519 toeschouwers in de Amstelstraat gebouwd. Er werden Duitse toneelspelen en opera's opgevoerd, maar er was veel wisseling in de directies. Enige malen per week speelde daar ook het Joodsch Hoogduitsche Toneelgezelschap, dat door J. H. Dessauer opgericht was in 1784, waarvan de leden voor eigen genoegen als zangers en zangeressen in opera's optraden en zich dikwijls in dienst van de liefdadigheid stelden. Met de komst van Lodewijk begon voor dit gezelschap echter een moeilijke tijd, omdat het in 1808 door een Italiaanse troep uit de Amstelstraat verdreven werd⁵⁰.

Op 20 april - de dag, dat te Parijs zijn zoon geboren werd - deed Lodewijk zijn intocht in Amsterdam. Op 21 april sloot Deferrière met Nic. Warin Antonisz., George Sawyer en Frederik Lodewijk Braunsberg, die handelden zowel voor zichzelf als in naam van Sebastiaan van Nooten Jansz., administrateur van het gebouw in de Amstelstraat een overeenkomst, waarbij te beginnen met 1 mei de zaak met decoratiën, kleedkamers, magazijn, enz. voor één jaar verhuurd werd voor voorstellingen op maandag, woensdag en zaterdag. De huurprijs bedroeg 5.600 gulden⁵¹.

Deze huur betekende niet dat de koning uitsluitend het theater in de Amstelstraat bezoeken zou. Hij kreeg op 29 april in de Koninklijke Schouwburg een allegorische 'Hulde', geschreven door Barbaz, waarvoor de toneelschilder Pfeiffer geheel nieuwe decors had gemaakt met het IJ en Amsterdam op de achtergrond. Het door Bilderdijk in recordtijd geschreven treurspel 'Floris', waarin door Floris de regering van Lodewijk werd aangekondigd, werd tegen de aanvankelijke bedoeling niet opgevoerd. De koning kreeg in de plaats daarvan Snoek en Wattier en het echtpaar Kamphuizen te zien in 'De beproeving of de jonge echtgenoten'. Op 16 mei woonde Lodewijk een deel van J. N. Bouilly's 'L'abbé de l'Epée' in de vertaling van Wiselius bij, waarin de titelrol door Majofsky gespeeld werd⁵².

Van diezelfde datum dateert een besluit van de koning over de benamingen van de Amsterdamse schouwburgen, waaruit ook duidelijk blijkt, dat hij zijn belangstelling niet bij het Franse theater wenste te bepalen, iets, wat hij trouwens in Utrecht ook niet gedaan had. Volgens de op 27 mei gedateerde gedrukte tekst, zoals deze door de landdrost van het departement Amstelland werd verspreid luidt het decreet aldus:

- 1° Dat de groote Schouwburg te Amsterdam, voortaan alleen den naam zal voeren van Koninklijke Schouwburg en de toneellisten bij dezelve, den Titul van gewone Toneellisten des Konings

50. Worp, *Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg*, 251 vlg.; Fransen, *Les comédiens français*, 373 vlg.

51. Archief Kroondomein.

52. Worp, 230, 250.

- 2° Dat de Fransche Toneellisten den Titul zullen voeren van Comédiens Français du Roi en hun Schouwburg dien van Théâtre Français
 3° Dat het Italiaansch Theater den Titul zal voeren van Théâtre Italien en deszelfs Toneellisten dien van Comédiens du Théâtre Italien⁵³.

Weinig zou men, wanneer men deze beschikking leest vermoeden, dat er toen al gedurende de gehele meimaand een concurrentiestrijd ontbrand was tussen het Franse theater van de koning in de Amstelstraat en het bestaande Franse theater op de Erwtmarkt. De arme Deferrière was de wanhoop nabij, nu bij de toch al hopeloze financiële situatie zijn troep in Amsterdam inplaats van soulaas te vinden te kampen kreeg met een felle concurrentie op eigen terrein. De enige uitweg scheen wel een vereniging van de twee troepen en inderdaad heeft Lodewijk aan Deferrière opdracht gegeven de mogelijkheden in dit opzicht te sonderen. Op 27 mei doet Deferrière zijn voorstel. Het komt neer op een vereniging van de twee groepen op 1 juni, een bespelen van de nieuwe troep van het theater aan de Erwtmarkt en een schadevergoeding aan de toneelspelers, die niet overgenomen zouden worden. De uitgaven werden op f115.000. - , de ontvangsten op f 75.000.- geraamd, zodat het subsidie van de koning, dat inmiddels blijkbaar f39.600.- bedroeg het verschil juist zou dekken⁵⁴.

Op de datum van dit stuk was Lodewijk al niet eens meer te Amsterdam, daar hij zich bijna onafgebroken van de 23e mei tot de 10e augustus op Het Loo terugtrok. Het zal na al het voorgaande weinig verwondering wekken, dat ook daar ogenblikkelijk tot de inrichting van een theaterzaal werd overgegaan. Het was weliswaar een zeer primitieve zaal, waartoe de zogenaamde orangerie werd verbouwd, daar eerst in de winter van 1808 een ingrijpende verbouwing onder Thibault, Johan Philip Posth en de kunstschilder Giuliano Landy plaats vond. De koning liet voor de voorstellingen op het Loo een aantal van zijn toneelspelers uit Amsterdam overkomen, wat altijd een kostbare geschiedenis was, aangezien daarmee al gauw een 700 à 800 gulden ongerekend de salarissen gemoeid was. Dat de comedianten van 's koning's Franse comédie de concurrentiestrijd moeilijk konden volhouden, zal mede wel veroorzaakt zijn geweest door de afwezigheid van een aantal acteurs in Amsterdam, waardoor het aantal en de kwaliteit der voorstellingen te lijden hadden⁵⁵. In het eind van juni werd het theater gesloten: een aantal acteurs vonden een onderkomen op de Erwtmarkt, een aantal schaarde zich onder de hoede van onze vriend Johan Philip Meissner, die in de Casuariestraat op 3 november 1808 het Spectacle Français de La Haye met een vaudeville en de opera 'Paul et Virginie' opende.

53. Archief Kroondomein.

54. *Ibidem*.

55. G. A. Evers, 'Koning Lodewijk's toneelrichting op Het Loo', *Het Huis oud en nieuw*, XIV (1916) 78-89.

L. BRUMMEL

Voor Deferrière was de afwezigheid van de koning bijzonder onaangenaam, omdat hij voor alle moeilijkheden alleen stond en steeds meer in het onzekere was over Lodewijk's intenties en over zijn eigen lot. De artisten, die hun gages niet meer betaald kregen begonnen begrijpelijkerwijze te murmureren en schreven op 14 juni een brief aan Deferrière, waarin zij verklaarden als Franse acteurs niet in een vreemd land te kunnen spelen zonder beloond te worden. Zij dreigden daarom op 20 juni hun arbeid te zullen staken als zij geen zekerheid kregen omtrent de bedoeling van de regering en hun achterstallige gage uitbetaald werd. Zij verklaarden zich ook met de heer Asschenbergh in verbinding te hebben gesteld, om in het uiterste geval door hem te worden geëngageerd. Met overlegging van dit schrijven zond Deferrière nog eens een brief aan de koning, waaraan ik het volgende ontleen:

Sire, les artistes français étrangers et par conséquence sans crédit dans cette ville ne possédant d'autres moyens de vivre que le salaire de leurs talents, se trouvent réduits à la plus affreuse misère, dès que le paiement de leurs appointemens souffre le plus léger retard. Ceux, dont il s'agit ici tiendront à la résolution qu'ils ont prise, parce que d'une part leur position est déplorable et que de l'autre ils ont à choisir parmi plusieurs engagements qu'on leur propose; Le Prince de Ponte Corvo les appelle à Hambourg; le Directeur du théâtre de Gand les invite à retourner dans cette ville et le sieur Meisner les sollicite en faveur de La Haye. Votre Majesté ne permettra pas que son théâtre français ferme honteusement faute de paiement et l'empêchera la dispersion d'une troupe excellente dont la perte ne pourrait être réparée de longtems. (En hij eindigde zijn schrijven met het volgende dringende beroep op de Koning:) En daignant commander la libération complete de son théâtre français, la réunion prompte des deux troupes d'Amsterdam, la composition d'une nouvelle troupe choisie dans les deux autres; le renvoi des artistes non choisis avec une légitime indemnité et enfin l'organisation legale de son théâtre français Votre Majesté peut s'assurer pour une longue suite d'années une excellente troupe dans les deux genres. Mais cette occasion perdue sera difficile à retrouver⁵⁶.

Ook De Broc doet, althans volgens de ongedateerde minuut van een brief, die wel in deze tijd valt, zijn best om Deferrière bij de koning te steunen. Deze is, zo verklaart hij, nu wel overtuigd van de treurige toestand van zijn theater en heeft kort geleden orders gegeven aan de minister van Binnenlandse Zaken om rapport uit te brengen over de weg om tot een vereniging van de twee troepen te komen en de fondsen, die daarvoor nodig zijn. De Broc verklaart alles te zullen doen om Deferrière uit zijn moeilijkheden te helpen. 'Adieu, Monsieur Deferrière, persévérance et résignation'⁵⁷.

Wèl had de arme Deferrière deze eigenschappen nodig. Op zijn brief aan Lodewijk kreeg hij een van 22 juni gedateerd antwoord van L. Cuviller Fleury, conseiller du Cabinet du Roi, dat hij zich met deze zaken niet tot de koning te wenden had,

56. Ongedateerde minuut, Archief Kroondomein.

57. *Ibidem*.

maar tot de administratie van het theater en tot de minister van Binnenlandse Zaken, die op de hoogte was van 's konings wens en omtrent een reorganisatie van zijn theater en die opdracht had dienovereenkomstig te handelen. Maar Van Leyden van Westbarendrecht, de minister van Binnenlandse Zaken, schrijft drie dagen later aan Deferrière 'dat alles wat het theater onder zijn administratie aangaat, volkomen vreemd is aan zijn ministerie. Geen wonder, dat onze man in een brief aan de eerste kamerheer van de koning schrijft gehoord te hebben, dat deze met de theaterdirectie is belast, maar volkomen van alles onkundig te zijn en niet meer te weten, waaraan zich te moeten houden'⁵⁸.

Twee dingen moeten in die weken Deferrière echter wel duidelijk geworden zijn n.l. dat de koning genoeg had van zijn eigen theaterorganisatie en dat in verband daarmee hij - Deferrière - niet meer in de gratie stond. Helaas is het briefje van De Broc aan Le Vasseur, waarin hij hem verzoekt aan Deferrière namens de koning mede te delen, dat het theater ogenblikkelijk of binnen twee à drie dagen gesloten moet worden, ongedateerd. Het is echter wel zeker, dat deze sluiting begin juli moet hebben plaats gehad⁵⁹. In een brief van 6 juli aan de koning vraagt Deferrière aan wie hij rekening en verantwoording afleggen kan, 'afin qu'après m'être justifié des calomnies dont on m'a noirci aux yeux de Votre Majesté, je puis encore me flatter de conserver au moins son estime'⁶⁰.

Het kon in deze tijd ook niet meer aan Deferrière verborgen blijven, dat er een commissie van onderzoek en reorganisatie benoemd was bestaande uit J. P. van Wickevoort Crommelin, staatsraad en kanselier van 's-konings huis, P. C. Labouchère en Asschenbergh. Deze commissie had een allesbehalve gemakkelijke taak. Van Leyden schrijft in een aan Van Wickevoort Crommelin gericht amicebriefje van 8 juli: 'Ik heb zo veel vervelende uren aan het werk der Spectacles moeten besteden, dat ik alle beklag, die er mede te doen hebben'. En Crommelin zelf getuigt in een schrijven van 26 augustus aan C. E. van Doeveren, commissaris van de Haagsche Schouwburg:

In het generaal behoef ik UWEG, niet te zeggen, dat ik zeer blijde zal zijn, wanneer deeze geheele zaak zal afgelopen zijn, daar UWEG bij ondervinding weten zult, hoe lastig eene Comedie administratie is, laat staan dan eene liquidatie van een verwarde inboedel⁶¹.

58. Minuutbrief van 6 juli 1808, Archief Kroondomein.

59. Evers noemt in zijn reeds eerder genoemd artikel, 'Koning Lodewijk's toneelinrichting', 82, de datum van 2 juli 1808. Maar Deferrière schrijft in een brief van 26 juli (wel te lezen als juni) 1808 aan De Broc dat hem door Labouchère en Asschenbergh gevraagd was 'au nom du Ministre de l'Intérieur, un travail qui annonce, que le théâtre du Roi sera ferme le 1er juillet prochain et la troupe licenciée à cette époque', Archief Kroondomein. Volgens de rekening van ontvangsten en uitgaven ingediend door de commissie van onderzoek was echter de datum van definitieve sluiting 5 juli.

60. Archief Kroondomein.

61. *Ibidem*.

Het is niet nodig, de werkzaamheden van de commissie op de voet te volgen. Een niet onbelangrijk deel daarvan was de regeling van de Haagse kwesties. Hier had immers Deferrière de zaal weer aan Bingley verhuurd, die ook in de Amstelstraat een contract had. De commissarissen van de Haagse Schouwburg verklaarden na enig onderhandelen af te zien van het huurcontract dat van 1 mei 1807 tot 1 mei 1810 liep en sloten in augustus een dergelijk contract met Bingley. De overeenkomst, die de laatste kort geleden met Meissner had gesloten bleef van kracht. Voorwaarde voor dit alles was geweest, dat ook de Amsterdamse contracten van Deferrière zouden worden geannuleerd. Op 22 juli 1808 diende de Commissie haar rapport in. Zij kwam daarin tot de conclusie, dat er nog *f*36037.1.4. te betalen viel, zonder mede te rekenen het bedrag, dat Harel in zijn rapport over de voorgaande periode had genoemd. Ook de gelden nodig voor de inrichting van de nieuwe schouwburgzaal te Utrecht waren niet inbegrepen. Aangezien er ook nog inkomsten waren, bedroeg het reële deficit *f* 26951.4.2.

Nous n'avons pas dissimulé à Mr. Deferrière notre surprise du prix extraordinaire auquel sont portés nombre d'objets et de l'accumulation de frais qu'ont entraîné les changemens de résidence et le déplacement des acteurs. Nous lui devons toutefois la justice d'ajouter que nous attribuons en grande partie cette dépense aux inconvéniens inséparables d'une nouvelle organisation, circonstance qui s'est renouvelée trois fois dans un court espace de temps et qui dans son principe entraîne toujours des besoins extra-ordinaires et la nécessité de se soumettre à des conditions onéreuses.

Dit toch wel gunstige oordeel wordt nog bevestigd door de uitspraak: 'Dans tous les engagemens avec les acteurs nous n'avons rien apperçu qui ne fut régulier'⁶².

Deferrière kon hiermede tevreden zijn. Het is geen wonder, dat de man, die enige dagen na dit rapport aan De Broc schreef: 'J'ai fait tous les métiers, jusqu'a ceux de charpentier, de maçon, de machiniste et de garçon de théâtre. J'ai éprouvé une violente maladie, fruit de tant de soins'⁶³ - dat deze man op 11 augustus zich be-roepende op het oordeel van de commissie, aan de Koning verzocht om uitbetaling van zijn achterstallige salaris. Hij moest dit verzoek in september nog eens herhalen met de vraag om een 'attestation honorable de probité' in verband met zijn voorgenomen vertrek naar Frankrijk. Hem werd op advies van de commissie *f* 1.400. - uitbetaald, zijnde een halfjaar salaris. En dat was dan het einde van de Hollandse loopbaan van Alexandre Deferrière.

Nog éénmaal moest de commissie op 5 april 1809 een aanvullend rapport indienen, waarbij nog om *f* 8067.15.14 werd gevraagd, o.a. voor de schadeloosstelling van de Haagse schouwburg voor de verbrande goederen. En de commissie beëindigt als met het 'Feliciter' van de middeleeuwse kloosterling haar rapport aldus:

62. *Ibidem*.

63. *Ibidem*.

Nous nous félicitons, Sire, d'avoir terminé à la fin un travail qui nous a causé beaucoup de tribulations et de peines, mais nous ne déplorons pas moins les sommes considérables et les désagrémens que cette forme d'administration a causé à Votre Majesté⁶⁴.

De koning heeft dit blijkbaar ook wel begrepen. Voortaan zal hij zich beperken tot de betaling van een jaarlijkse som van f 18.000. — aan het Théâtre Français aan de Erwttenmarkt als huur voor de koninklijke loge. Hoewel in het voorgaande bij herhaling sprake is geweest van Nederlandse toneelspelers en troepen, gelijk ook wel van opvoeringen in het Nederlands, valt het toch niet te ontkennen, dat het in hoofdzaak de Franse toneelspelers waren, die hier voor het voetlicht gekomen zijn. Op zichzelf beschouwd is dit bij een Frans sprekend vorst en hof niet anders te verwachten. Bovendien mogen wij wel bedenken, dat het stadhouderlijke hof, al had men dan ook een jaarabonnement op een aantal plaatsen in Corver's schouwburg, bijna nooit de Nederlandse opvoeringen bijwoonde⁶⁵. Tot ver in de negentiende eeuw is het Franse toneel, met name in Den Haag, bij de hogere standen veel meer dan het vaderlandse in trek geweest. Deze voorkeur is overigens lang niet uitsluitend toe te schrijven aan Franse beschaving of snobisme, maar ook aan het zeer reële feit, dat de verplaatsing van de lagere rangen naar de galerijen de bak aan allerlei ongerechtigheden, die het schellinkje naar beneden wierp, blootstelde. In een rapport van 23 november 1809 aan de koning wijst de minister van Binnenlandse Zaken op

ene bijzonderheid, die wel alleen den Koninklijken Schouwburg betreft, doch naar mijn inzien niet weinig toebrengt om meer en meer de hoogere standen van den smaak voor het hollandsch tooneel te ontwennen. Ik bedoel die ongeregelde luidruchtigheid, welke zich het gemeest gedeelte der toeschouwers aldaar sedert jaren heeft veroorloofd en aangematigd; waardoor vrouwen van de beschaafde klassen slechts zelden verkiezen dit tooneel te bezoeken en aldus een groot gedeelte der betere aanschouweren van daar wegeloofd wordt⁶⁶.

Zouden wij dus er Lodewijk al heel weinig een verwijt van kunnen maken, dat hij aan Franse stukken en spelers de voorkeur gaf, wij dienen niet te vergeten, dat buiten de hiervoor beschreven en zo jammerlijk mislukte organisatie om, de koning herhaaldelijk en blijvend van een belangstelling voor het Nederlandse toneelven heeft getuigd als men ten onzent van de overheid nog niet gewend was geweest. Wij lezen daaromtrent bij Garnier, wiens mededelingen doorgaans wonderwel door de stukken bevestigd worden, een merkwaardige passage.

Les comédiens (zo heet het bij hem) par l'entremise du chambellan de service, soumettaient leur répertoire à S.M., qui désignait, dans la haute comédie, les ouvrages dont elle voulait avoir la représentation. Le roi venait exactement au spectacle; c'était un des

64. *Ibidem*.

65. Albach, *Helden, draken en comedianten*, 38.

66. ARA, Archief Binnenlandse Zaken voor 1813, Portefeuille 679. Vergelijk ook Albach, *Helden, draken en comedianten*, 141 vlg.

délassemens, auxquels il semblaît attacher le plus de prix, et pourtant jamais dans sa capitale il ne daigna se montrer au spectacle français, quoiqu'il eût permis que ce théâtre prit ce titre de théâtre royal, et où d'ailleurs il avoit une loge fort bien décorée. Louis craignait-il donc tant de se trouver dans un lieu où il supposait qu'il y avoit beaucoup de Français? Ce n'était pas qu'il redoutât les nombreuses assembles, car on le vit plusieurs fois assister au spectacle hollandais, où les réunions étoient bien plus considérables qu'au théâtre français. On se voit donc obligé de remarquer que le roi, dans tout et partout, semblaît affecter d'oublier qu'il étoit Français⁶⁷.

Een niet onaardige bevestiging van de hierboven geschetste gang van zaken met de kamerheer van dienst en tevens van de koninklijke belangstelling voor Nederlandse stukken, leveren ons twee kleine briefjes. Eén daarvan is een ongetekend en ongedateerd briefje aan De Broc van de volgende inhoud:

Le chambellan de service a l'honneur de prévenir S.E. le grand Maréchal que S.M. ira au spectacle et désire que toutes les indécences qui ont lieu quelquefois dans la représentation du Malade imaginaire soient supprimées. Elle veut bien permettre qu'on donne la cérémonie usitée, mais non pas qu'il y ait des seringues⁶⁸.

Het tweede briefje is een boodschap van 13 november 1807 aan Deferrière, waarin de kamerheer hem verwittigt, dat 'Sa Majesté désire avoir au plutôt la pièce d'Epicharis et de Néron en hollandais, qu'on jouera jeudi prochain⁶⁹'. Het betrof hier de voorstelling op 19 november van Bingley's gezelschap, waarbij deze zelf de rol van Nero en mevr. Ziesenis die van Epicharis vervulde. Helaas moest Deferrière op 18 november aan De Broc mededelen, dat de eerste poging met mevr. Ziesenis mislukte, aangezien zij ernstig ziek was⁷⁰.

Er zijn nog wel andere aanwijzingen, dat Lodewijk's belangstelling in het geheel niet tot het Franse toneel bepaald bleef. In de tijd van 13 februari tot 7 april 1808 traden in Utrecht voor de koning de comédiens ordinaires 22 maal op, de Nederduitsche tooneelstukken onder Bingley driemaal, de comédiens italiens uit Amsterdam éénmaal. Dat de Italianen zich in 's konings gunst mochten verheugen, is ons al bekend uit het decreet over de benamingen van de Amsterdamse troepen. De directeur van deze troep J. Ambrogio was al in 1807 benaderd over het geven van voorstellingen en verstreckte in een brief van 23 november 1807 waarschijnlijk aan Harel de nodige inlichtingen. Hij deelt daarin mede, dat 'la Société de l'Opéra Italien n'est qu'un établissement de simple agrément et de récréation pour les amateurs de la bonne musique italienne et nullement une entreprise pour en tirer le moindre profit'. Hij geeft een overzicht van de financiën, waaruit blijkt, dat het beginkapitaal bestond uit f10.000.- door 20 personen bijeengebracht, dat de

67. [Garnier], *La cour de Hollande*, 188-189.

68. Archief Kroondomein. Volgens de Koninklijke Courant van 28 maart 1808 werd op die datum in het Théâtre Royal de 'Malade imaginaire' opgevoerd.

69. *Ibidem*. Het stuk is van G. M. B. J. Legouvé, de vertaling van P. J. Uylenbroek.

70. *Ibidem*.

jaarlijkse kosten *f*40 à *f*42.000. — bedroegen, dat veertig gewone voorstellingen *f*26 a *f* 30.000.- oprachten en de rest moest worden opgebracht door concerten van Felix Meritis en buitengewone voorstellingen.

Messieurs Plantade et Ferrière (zo verklaart hij) m'ont dernièrement fait comprendre aussi, qu'il pouvoit bien être agréable à Sa Majesté, s'ils pouvoient disposer des artistes de l'Opéra Italien deux fois par mois, pour les faire jouer des pièces par devant Sa haute Personne et sa Cour. Ils ont désiré de savoir la somme, qu'il falloit par chaque représentation pour dédommager la société. Je leur ai fait observer que chaque représentation rapportait ici à peu près *f*700 à *f*800, mais que lorsqu'il s'agit de procurer un agrément à la cour de Sa Majesté, il n'y a point de sacrifices que la société ne feroit avec transport⁷¹.

De Hollanders hadden evenmin - dat blijkt zeer duidelijk uit de feiten - over Lodewijk te klagen gehad. In Utrecht waren de grote Nederlandse toneelspelers graag geziene gasten. Bingley speelde daar vrij geregeld met zijn troep. Op 6 april 1808, dus vlak voor de laatste voorstelling in Utrecht, geeft Lodewijk opdracht *f* 1200 ter beschikking van De Broc te stellen, voor mevr. Ziesenis en Snoek 'pour la représentation de Mérope, qui a eu lieu le 31 mars 1808'⁷². En in Amsterdam is het niet anders. Naast het getuigenis van Garnier hebben wij dat van de documenten. Lodewijk betaalt niet alleen *f* 18.000 voor zijn loge aan het Franse theater aan de Erwtmarkt⁷³, maar de bespelers van de Koninklijke Schouwburg ontvingen ook een subsidie van *f* 30.000 's jaars⁷⁴.

Het allerbelangrijkste is in dit verband echter de nimmer aflatende ijver, waarmede de koning voortdurend en tot in de laatste dagen van zijn regering toe, allerlei instanties aan het werk zet om hem te raden bij zijn plannen tot verheffing van het Nederlandse toneel. Het is een merkwaardig schouwspel te zien, dat terwijl de toneelspelkunst een ongeëvenaarde bloei beleefde, men in de officiële kringen allereerst klaagt over de kwaliteit van het spel, maar vooral over de waardeeloosheid van de opgevoerde stukken. Vooral in 1808 is de organisatie van het toneel bij de ambtelijke wereld à l'ordre du jour. Desprè's moet uit Parijs de minister van Binnenlandse Zaken van gegevens voorzien omtrent de organisatie en wettelijke regeling in Frankrijk. Op de 6e juli doet de minister een voordracht 'tot inrichting van het toezicht over het tooneelwezen binnen dit Koninkrijk en de vereeniging van dat werk met dat over de organisatie der schouwburgen', nadat minister van Justitie en Politie en eerste sectie van de Staatsraad hun licht al over deze kwestie hebben doen

71. *Ibidem*.

72. *Ibidem*.

73. *Ibidem*.

74. Ik ontleen dit aan een brief van de kamerheer H. M. Mollerus aan de koning van 18 oktober 1809, ARA, Archief Binnenlandse Zaken voor 1813, Portefeuille 679. Evers, *Utrecht als Koninklijke residentie*, 99 zegt, dat Ward Bingley, die in de Amstelstraat speelde, dit bedrag ontving. Waarschijnlijk berust dit dus op een vergissing.

schijnen. Nadat in oktober de schouwburgen, in het bijzonder ten aanzien van de administratie en het répertoire onder het toezicht van de minister van Binnenlandse Zaken waren gesteld, werd op 10 november zijn gevoelen door de koning gevraagd over de middelen om het toneel van slechte treurspelen te zuiveren en de nationale smaak te verbeteren. Ten einde daarover van advies te kunnen dienen, kreeg de minister nog allerlei bescheiden toegezonden, waaronder een stuk. dat zeker meer in het bijzonder onze aandacht verdient. Het is een brief met memorie van Bilderdijk, gedateerd 16 november 1808, die hij op verzoek van de koning had samengesteld⁷⁵.

Bilderdijk beschrijft in dit stuk de invloed van de Franse tragedie op het Nederlandse toneel. Door de brand van de schouwburg was het echter met de grote traditie gedaan. De toneelspelers, zich bewust van hun onvermogen, wendden zich van treurspel tot drama, terwijl anderzijds

le défaut de tout théâtre public nous attira dans ces mêmes momens une troupe de comédiens allemands, lesquels répandant chez nous et la dramaturgie et le faux gout allemand, et n'étant balancés par aucun spectacle meilleur ou qui les égalât, ont jetté les premiers germes de cette corruption, qui s'est augmentée et accrue avec une rapidité qui tient du prodige, et qui va au point d'abîmer notre langue avec tout ce qui nous reste encore de bon sens national à moins qu'on n'y porte remède.

Er waren twee oorzaken, die de populariteit van de Duitse stukken bevorderd hebben. In de eerste plaats waren daar zij, die naar de scholen der Philanthropijnen gezonden waren en dus vol vooroordelen in ons land terug kwamen. De tweede oorzaak is, dat het Duitse toneel Jacobijns was, hetgeen het volk en de zogenaamde filosofen wel beviel. 'Et c'est principalement a cela qu'on doit cette propagation soudaine de la littérature d'une nation, qui ne faisant que sortir de sa barbarie, en porte encore les empreintes dans toutes ses productions'.

Toen hij uit zijn ballingschap terugkwam, had hij zich met al zijn kracht tegen deze stortvloed verzet, maar hij kon het alleen niet af en daarom was de hulp van de koning zo belangrijk. Hij gaat daarna de toestanden bij de Koninklijke Schouwburg na, die volgens hem ook een grote achteruitgang vertonen, aangezien de directie elke deskundigheid mist en zelfs zich niet ontziet de tekst van de stukken te veranderen.

Ten slotte geeft Bilderdijk dan aan welke middelen tot genezing van de door hem opgesomde kwalen er zouden zijn. Hij noemt daarbij onder andere het zenden van enige acteurs naar Parijs om daar het métier weer te leren, het instellen van een prijs die door de tweede klasse van het Instituut zou kunnen worden uitgelooft. En als slot veroorlooft onze man zich de vraag

si dans l'état actuel de notre littérature il ne serait pas utile de créer une chaire de Professeur des Belles Lettres, qui pourrait être attachée ou a la seconde classe de l'Institut

75. ARA, Archief Binnenlandse Zaken voor 1813, Portefeuille 627.

ou bien à l'Athénée de la ville d'Amsterdam; mais lequel Professeur serait obligé de donner un certain nombre de leçons vraiment publiques; ce qui pourrait bien donner l'un des moyens les plus efficaces pour remédier aux maux littéraires, dont nous avons à nous plaindre, pourvu toutefois qu'il y eut l'apparence de faire remplir cette profession par quelqu'un qui ne fut pas infatué lui-même du faux gout et des faux principes d'aujourd'hui.

Het is niet twijfelachtig, welke figuur Bilderdijk hierbij voor de geest zweefde.

Voor het uitbrengen van het gevraagde advies aan de koning vroeg de minister ook nog het gevoelen van de tweede klasse van het Koninklijk Instituut, die hem op 6 april 1809 een uitvoerig rapport toezond van een daartoe ingestelde commissie. Dit rapport herinnert sterk aan de brief van Bilderdijk, wat niet zo verwonderlijk is, wanneer men ziet, dat de commissie bestond uit W. Bilderdijk, Corn^s Loots en Jeronimo de Vries. De positieve voorstellen van de commissie zijn vooral om bij de Koninklijke Schouwburg een kunstdirectie en een financiële en administratieve directie in te stellen. De eerste zou dan in twee commissies n.l. van de toneelstukken en van de uitvoering uiteenvallen. En verder werd de instelling van de leerstoel ook aanbevolen!

Op 28 april dient de commissie een tweede rapport in, waarbij vooral gelet is op de wens

op den Koninklijken Schouwburg geene andere stukken te doen vertoonen, dan die niet alleen niets behelzen, hetwelk de goede zeden en de publieke orde zoude kwetsen, maar ook geschikt zijn om den nationalen smaak te verbeteren.

Daarop heeft de commissie een allermerkwaardigst antwoord n.l. het opstellen van een lijst van toegelaten stukken. Deze lijst was voor het treurspel ingedeeld in 4 groepen n.l. 1° De koryfeën van het Franse toneel: Corneille, Racine, Voltaire, 2° Nederlandse oorspronkelijke toneelspelen in de Franse smaak, 3° Vertalingen uit het Frans, 4° Onregelmatige stukken. Duidelijk geeft de commissie te kennen, dat dit laatste noodgedwongen was.

En na deze stukken (zo heet het) vinden wij (niet uit verkiezing, maar uit innig besef van noodzakelijkheid) ons tot den voorslag gedrongen om nog eene vierde klasse toe te laten om weinige (edoch zeer weinige) onregelmatige stukken in op te nemen, welke in hare soorten of verdiensten hebben of aan welke ons algemeen op eene bijzondere wijze gehecht is, en door welke geheel te verwerpen of uit te sluiten, wellicht bij zeer velen een gantsche verwijdering van het tooneel zou kunnen ontstaan, die de bevordering en verspreiding van den goeden smaak zelven op veelertij wijzen nadeelig kon zijn⁷⁶.

Op deze lijst komen stukken voor als Addison's Cato, Lessing's Emilia Galotti, de Macbeth van Ducis, de Koning Lear van mevrouw Cambon en Berouw van Kotzebue ('met eenige verandering').

76. *Ibidem*.

L. BRUMMEL

In zijn concept-voordracht met een concept decreet en concept verordening voor de Koninklijke Schouwburg, gedateerd 23 november 1809 neemt de minister van Binnenlandse Zaken de uiteenzetting van de tweede klasse van het Koninklijk Instituut grotendeels over, al onthoudt hij zich van een advies ten opzichte van de leerstoel. Hij zond echter de stukken nog weer eens voor advies naar Johan Meerman, de directeur-generaal van Kunsten en Wetenschappen, die met zijn antwoord wachtte in verband met de afwezigheid van Lodewijk. Toen deze echter na zijn terugkeer de zaak wilde afwerken, stuurde Meerman op 3 mei 1810 zijn beschouwingen over de ontwerpen in. Het merkwaardigste daarvan is wel Meerman's protest tegen de al te felle toon tegen Duitsland. Hij kan de bezwaren wel delen,

maar (zo zegt hij) dat is nog geen reden om alles wat de voortreffelijke auteurs in dat Rijk met zooveel succes verwerkt hebben met een enkele uitspraak te veroordelen. Dat zij bij het voorstellen van scènes uit het burgerlijk leven somtijds het treurige of het aandoenlijke met het vroolijke gemengd hebben, is op zichzelf nog geen berisping van hunnen smaak. In het gewoone leven heeft dit dagelijks plaats.

Met een humor, die wij maar heel zelden bij hem beluisteren, geeft Meerman ook zijn mening over de plaats van het ballet, dat toen zo uitermate populair was.

Ten opzichte der Balletten, deze hoofdbron van uitgaven en ontvang in den Amsterdamschen Schouwburg en zo het bijna schijnt, het middel door hetwelk zich dezelve staande houdt, heb ik niets te remarqueeren, dan dat de Kunstdirectie op dezelve vooral een wakend oog zal moeten houden, ten einde en zoo ten opzichte van kleeding, wijze van dansen, pantomime, etc. niets de zeden en kwetse en dat er met eene welsprekendheid die slechts tot het oog gericht is, al de groote sentimenten niet met kracht ontworteld worden, die even te voren in een verheven Treurspel voor het oor gedebiteerd waren⁷⁷.

Dit schreef Meerman op 3 Mei. Op 7 Juni 1809 zal hij nog adviseren over een kwestie, die al sinds het midden van 1808 aan de orde was n.l. het plan voor een Koninklijk Instituut van tooneelwekehnge dat door Andries Snoek en mevrouw Ziesenis-Wattier was ingediend. De minister had hiertegen aanvankelijk bezwaren gemaakt met het oog op de kosten en de koning wilde daarna meer bepaaldelijk weten, of het wenselijk zou zijn zich tot maatregelen in bepaalde gevallen te beperken. Meerman was, daarover geraadpleegd, nu zeer positief in zijn oordeel n.l. dat de kosten een overwegend bezwaar waren en dat men hoogstens in een bepaald geval iemand een stage zou kunnen laten lopen aan een buitenlands theater⁷⁸. Dit was wel het laatste, dat er op theatergebied behandeld werd. Drie weken later zou Lodewijk afstand doen van zijn kroon.

Wanneer wij, aan het eind van onze beschouwingen gekomen, nog even de blik

77. *Ibidem*, Portefeuille 719.

78. *Ibidem*.

laten gaan over alles, wat zich onmiddellijk onder het oog des konings op theatergebied heeft afgespeeld, dan moet men, dunkt mij, wel erkennen, dat deze gebeurtenissen, hoewel zeker niet van een bijzonder formaat, toch in haar onderling verband een merkwaardige kijk geven op het toneelleven in die tijd en 's konings bemoeienis daarmede. Maar ook in ander opzicht zijn deze gebeurtenissen van belang, omdat in deze mikrokosmos nog weer eens zo duidelijk de figuur van Lodewijk in al zijn kracht en zwakheid in het licht treedt. Wel nooit zal het volk, dat hem de bijnaam van 'de goede' en 'de lamme' toekende, vermoed hebben hoezeer het daarmede de signatuur gaf aan het leven en streven van deze ongelukkige vorst.

Historisch? Twee opstellen over de aard van de geschiedkennis

F. R. ANKERSMIT

E. E. G. Vermeulen, *Historisch! Twee opstellen over de aard van de geschiedkennis* (Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij, 1972, 189 blz.).

Het is verheugend, dat opnieuw een Nederlands boek over theoretische geschiedenis verschenen is. Ondanks de goede bedoelingen van Romein, en enkele uitzonderingen daar gelaten, zoals de voortreffelijke, zowel in gedegenheid als in eruditie uitmuntende studies van R. F. Beerling, heeft dit genre het in Nederland nooit erg goed gedaan. En wat er op dit terrein verscheen droeg doorgaans die verzameling kenmerken van naïveteit en huise lijkheid, die Janssen Perio eens niet onaardig met de term 'methodologische klomp en dans' aanduidde. Des te meer reden, zou ik zeggen, om ruime aandacht te besteden aan het boek van Vermeulen; maar, en dat is de keerzijde van de medaille, des te spijtiger is het ook, na lezing van het boek te moeten constateren, dat men helaas nog geen al te hoge verwachtingen koesteren mag ten aanzien van een 'Nederlandse geschiedfilosofie'.

Ik heb drie bedenkingen tegen het boek. In de eerste plaats is daar Vermeulens hoogst grillige en onberekenbare betoogtrant. Discussiepunten komen plotseling uit de lucht vallen, om weinig later op even mysterieuze wijze weer te verdwijnen. Daarbij wordt de lezer dikwijls gehinderd door de hebbelijkheid van de auteur om in een bepaald stadium van zijn betoog onverwachts allerlei eerder ingenomen standpunten in twijfel te trekken, terwijl de lezer het gevoel heeft, dat het hier toch om wezenlijke elementen van dat betoog gaat (bijvoorbeeld ten aanzien van de 'vrije creatieve transcendentie'). Een tweede bezwaar heb ik tegen het niveau, waarop de auteur de materie behandelt. In een inleidend boek over theoretische geschiedenis kan men natuurlijk technische details terzijde laten; uiteraard hoeft men dan niet op bestaande discussies in te gaan. Maar wanneer men, zoals Vermeulen, niet aarzelt om een eigen standpunt te verdedigen, dan kan men niet ongestraft aan die bestaande discussies voorbijgaan; namen als Dray, Danto, Gadamer of Habermas zullen dan genoemd moeten worden. Mijn derde bedenking sluit bij de vorige aan; de uitwerking daarvan zal de rest van deze recensie vormen. Het betreft hier een aantal vaak voor de hand liggende tegenwerpingen, die tegen Vermeulens standpunten en argumentaties in te brengen zijn. Gezien het feit, dat tegen een goed deel van alle essentiële stappen in Vermeulens betoog kritiek te formuleren valt, is het mogelijk om de weergave van de inhoud van het boek te combineren met de kritische aantekeningen, die bij de verschillende fases van het betoog te plaatsen zijn.

In het eerste opstel, getiteld 'historisme, behaviorisme en theorie' tracht de auteur het woord 'historie' te karakteriseren aan de hand van het gebruik van die term door verschillende historici en filosofen (Harmsen, Kuypers, Elders e. a.). De auteur stelt dan tegenover elkaar 'historie als concrete context van feitelijke genese', en 'historie als vrije creatieve transcendentie'. Als voorbeeld van de eerste interpretatie noemt Vermeulen de contextuele gebondenheid van Marx' geestelijke ontwikkeling. De tweede interpretatie blijkt te doelen op de creatieve ontworsteling van de mens aan wat Marx de 'Naturschranke' noemde (p. 18). Als interpretaties van het woord 'historie' worden hier dus tegenover elkaar gesteld (a) een uitspraak over de tijdsgebondenheid van de historische persoon-